

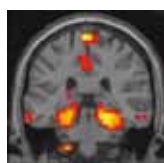
Våra bild- minnen – och bilder av minnet

Minnesforskning bygger på ett multidisciplinärt samarbete mellan neuro- och kognitionsspecialister, och vid Lunds universitet finns en sådan tvärfacklig forskningsgrupp som försöker avbilda minnet. Vårt mål är att förbättra underlaget för rådgivningen till patienter som ska opereras i hjärnan på grund av epilepsi. Bakgrunden är denna: Kirurgisk behandling kan i vissa fall bota patienter med svår epilepsi, majoriteten av dem som opereras får en bestående postoperativ anfallsfrihet. En sak som måste beaktas är risken för försämring av inpräglingsförmågan. Hur stor denna risk är beror på en rad faktorer som värderas inför ställningstagande till operation, synliga förändringar i hjärnans centrala delar vid avbildning och resultat från neuropsykologiska minnestest spelar en avgörande roll i riskbedömningen. Vi kan med säkerhet identifiera de individer som löper en risk för uttalad postoperativ minnesfunktionsnedsättning, men vi är sämre på att förutsäga risken för ett måttligt minnestapp.

Projektet jag nämnde inledningsvis arbetar med att avbilda delar av minnesprocessen med hjälp av funktionella MR-studier [1]. Jag har själv deltagit i de undersökningar som ingår. För att återskapa lagrade bildminnen instruerades försökspersonerna att utföra en imaginär promenad i välkänd miljö under pågående registrering i MR-kameran. Medan jag låg med huvudet instoppat i en 3 tesla-kamera tänkte jag intensivt på hur jag hämtat min tidning i brevlådan samma dags morgon. Liggande blickstillade koncentrerade jag tankarna på min dagliga promenad mellan huset och vår röda brevlåda som står längs med en grusväg invid strandkanten i min by vid havet. När jag i tankarna plockade fram minnesbilderna från min återkommande morgonrutin aktiverades mina nervceller i de centrala delarna av hjärnans temporallob, hippocampus och omgivande strukturer i det limbiska systemet. Hippokampusaktivering är en förutsättning för att de bildminnen jag letade efter i min tankevärld ska kunna återskapas. Genom den limbiska porten levereras spridda fragment av lagrade minnesspår till vårt vakna och medvetna jag för att därefter sammanfogas till minnesbilder. Det är denna process som funktionell MR omvandlar till synliga bilder, med teknikens hjälp kan graden av hippocampusaktivering kvantifieras. Signalskillnader som skapas genom kontraster mellan mer eller

Foto: Hans-Ulrich Osterwalder/Science Photo Library

MINNES- BILDER

Att avbilda minnet låter sig göra i ord och visuella fantasier, om man är konstnär, eller med hjälp av funktionella MR-studier, om man är kliniker.

mindre syresatt blod utgör en indirekt markör för den neuronala aktiviteten. Det sker eftersom signalintensiteten i MR-bilden reduceras av paramagnetiskt deoxihemoglobin i jämförelse med signalen från diamagnetiskt oxihemoglobin.

Under de år jag arbetat med minnesprojektet har jag samtidigt skrivit ner berättelsen om de händelser som förändrade mitt liv. Behovet att skriva uppkom när jag läste en sjukhusjournal som var dikterad och nedskriven fyrtio år tidigare. Jag som är neurolog och forskare har genom skrivandet debuterat som skönlitterär författare. Den sjukvård som skildras i journalens korthuggna syntax från 1960-talet framstår som mycket annorlunda i jämförelse med den vardag jag som läkare arbetat i under 2000-talet. Det är inte bara de medicinska framstegen i diagnostik och behandling som utgör en otrolig kontrast mellan tidsperioderna. Journalläsningen gav mig

också insikter om en annan avgörande skillnad mellan sjukvården nu och då, nämligen hur vi förhåller oss till de psykosociala konsekvenserna av svår sjukdom. Läsningen av det tidsdokument som journalen var, gjorde att jag inte kunde låta bli att skriva ner min historia. Ett skrivande som också ökade min fascination över minnets komplexitet.

Vi är fyra syskon som tidigt blev föräldralösa efter vår mors död i bröstcancer, en händelse som inträffade för drygt 40 år sedan. Bara sedan ett par år tillbaka i tiden har vi börjat tala med varandra om dessa händelser. Våra samtal började i samband med den onkogenetiska utredning som föranledde att journalen från 1960-talet rekvirerades från den onkologiska kliniken gamla arkiv. Den journal som blev anledning till min biografiska bok »Livsögonblicket – en kvinnohistoria« [2]. Minnets opålitlighet innehåller en nyckelroll i boken – vårt minne som har en sådan förmåga att inbilla var och en av oss att vi säkert vet vad som hänt även om händelsen ligger långt tillbaka i tiden. Minnet som en internaliserad bedräga- re vi bär med oss.

Min bok gör anspråk på att vara en biografi som bygger på en sann historia som utspelade sig i Lund under 1960- och 1970-talet. Jag är inte ensam om att skriva om mig själv, under det senaste decenniet har den biografiska litteraturen fått ett enormt uppsving. Från det fria nätets inflytande där alla kan publicera sin historia i bloggsvärdet, till biografier från förlagens utgivning. Under hösten har kriminologiprofessorn Leif G W Perssons livshistoria, och David Lagercrantz skildring av fotbollsspelaren Zlatan Ibrahimovics liv, toppat försäljningslistorna i bokhandeln. I stället för deckare och romaner vill vi läsa om sanna historier med berättelser om människors upplevelser från det verkliga livet, kanske en längtan efter autenticitet som tar sig detta uttryck. Parallellt med biografins renässans har också dess form förändrats under de senaste tio åren. Enligt litteraturvetenskapen har det sanningskontrakt som tidigare rått mellan författaren och läsarna vid biografiska skildringar börjat luckras upp [3]. Gränsen mellan det självupplevda och skrönor har blivit otydligare, fakta blandas med fiktion och biografien övergår utan synlig gräns i romanens litterära skepnad. Nya begrepp har tillkommit till följd av denna utveckling, genren kallas autofiktion och biografien blir en romanbiografi.

Men hur sann är egentligen en skildring av det självupplevda, kan vi lita på vårt minne när vi återberättar vår egen historia? Vilken roll spelar då minnet för den biografiska litteraturen? Kanske går det inte att skriva om sin barndom, uppväxt och tidigare vuxenliv utan att addera en gnutta skröna. Finns det en enda biografisk skildring som bara bygger på väl belagda fakta från det förflutna och oförvitlig källanalys av väl dokumenterade förstahandsuppgifter?

I min biografiska bok blir problemet med minnets opålitlighet synliggjort för läsaren redan i det första kapitlet. Det handlar om när jag ska besöka det kapell som var platsen för min mors begravningstjänst fyrtio år tidigare. På vägen till en nutida minneshögtid i samma kapell aktiveras mitt bildminne, hippokampus börjar leverera sina minnesspår. Jag ser inom mig hur jag och mina syskon klättrade upp för den branta stentrappan i kapellet för att lägga våra blombuketter på vår mors vita kista. Till min

förvåning upptäcker jag när jag kommer fram att det inte existerar någon sådan stentrappa i verkligheten. Kappellets golv av ljus natursten är slätt som ett dansgolv ända fram till korets bortersta avgränsning mot altaret. Begravningsgästerna kan defilera runt kistan i koret utan att först ta sig uppför någon form av avsakts.

Minnesbilder påverkas och förändras när vi tänker på saker vi tidigare varit med om. Jag vet att varje gång som vi plockar fram ett minne av en tidigare händelse så ändrar vi omedvetet lite på minnesbilden, innan den på nytt stoppas in på sin plats i vår hjärnas lagringsutrymmen. När vi nästa gång tänker på samma händelse tar vi fram minnet från den hylla i hjärnan där det förvarats, övertygade om att det vi nu minns är sanningen. Men ingen av oss kan säkert veta vilka detaljer som bytts ut eller förändrats en liten, liten aning. I verkligheten är det en uppdaterad version av händelsen som vi hämtar fram. Det är första gången vi berättar om vad vi sett eller varit med om som vi återger den version som ligger närmast det som verkligen hänt oss. Jag insåg, där jag satt längst bak i kapellet på den hårda kyrkbänken av trä, att min sparade version av mors begravning absolut inte var utan ändringar. Stentrappan som ledde upp till koret finns inte och har aldrig funnits.

Ännu märkligare framstår minnets bedräglighet när jag och mina syskon börjar jämföra våra upplevelser från händelserna före och efter våra föräldrars död. Det blir uppenbart att vi inte minns samma saker, inte ens från de mest emotionellt präglade händelserna som vi gemensamt upplevt. När vi jämför våra minnen framträder olika versioner av sanningen, också olika versioner av de händelser som vi faktiskt minns alla fyra.

Boken »Livsögonblicket – en kvinnohistoria« är till följd av minnets opålitlighet en autofiktiv biografi, där minnen från det självupplevda blandas med minnets egenproducerade skrönor som broderar vidare på berättelsen utanför författarens kontroll. En minnets egen sammanblandning av fakta och fiktion utan att göra anspråk på att förnya eller förändra den biografiska genren. Sannolikt har viss autofiktion inom biografisk litteratur alltid funnits, ett fenomen baserat på biologins egen ofrånkomliga lagbundenhet. En process som nog aldrig låter sig avbildas i MR-kameran.

Kristina Källén

neurolog, neurologiska kliniken,
Skånes universitetssjukhus, Lund,
Helsingborgs lasarett

BOK OM MINNEN
Minnets bedräglighet framstår tydligt om flera personer jämför sina upplevelser av en viss händelse i det förflutna. Den erfarenheten gör syskonen som minns sin mors död i boken »Livsögonblicket – en kvinnohistoria« av neurologen Kristina Källén.

LÄS MER Referenslista Lakartidningen.se

Krönika på Lakartidningen.se

■ Skammen att dölja sina fel och brister

»Det är ibland nödvändigt att arbeta under suboptimala omständigheter, men vi ska vara medvetna om de ökade riskerna. Villjan att operera och att lämna en 'ren lista' efter

sig får inte stå över patientsäkerheten«, skriver ST-läkaren Jakob Endler i sin krönika »Den berusade operatören«. Krönikan finns att läsa på Lakartidningens webbplats. ■